

■ En kritisk återerinring av humanismens arv utifrån fritänkande kvinnor och libertiner

Carin Franzén: *Fritänkandet. Kvinnliga libertiner och en annan humanism*. Glänta hardcore 11, Glänta produktion, Göteborg 2023.

I Carin Franzéns *Fritänkandet* får läsaren sig till livs en elegant och tankeväckande samling essäer om libertinism, kvinnliga intellektuella under 1500- och 1600-talen, samt en alternativ fritänkande humanistisk tradition vars arv boken vill tillgängliggöra. Syftet är alltså att visa fram denna alternativa humanism som, enligt Franzén, löpt som en marginaliserad skeptisk strömning inom renässanshumanismen. Det handlar om en öppensinnad tanke-tradition (i vilken Montaigne är central) som ifrågasätter såväl religiösa (ofta Calvins) som filosofiska (ofta Descartes) dogmer. Gärna i genrer där det litterära och filosofiska går omlott som i essäer, maximer, noveller, fabler, dikter, och brev. Franzén använder *fritänkande* och *libertinism* synonymt i inringandet av ett tidigmodernt tänkande som trotsar normer och dekonstruerar dikotomier; könsordningar omförhandlas, gränsdragningen mellan kropp och själ ifrågasätts, förnuftet detroniseras, kroppens och passionernas realitet erkänns, förhållandet mellan djur och människor problematiseras. Bilden av *humanismen* såsom identisk med en cartesiansk, sedermera kantiansk, antropocentrism är med andra ord alltför begränsad, enligt Franzén. Likväl fortsätter denna bild att reproduceras – också av antropocentrismens kritiker:

Såväl den anti- som posthumanistiska kritiken av den humanistiska traditionen tenderar således att bli reducerande när den bortser från att den tidiga humanismens historia aldrig varit enhetlig utan alltid rymt tvivel på det mänskliga förnuftets exceptionalism och autonomi.

Franzén önskar därför komplicera bilden av vårt humanistiska arv och på så vis ge oss en kritisk spegel. Poängen är alltså inte endast att åstadkomma en mer rättvisande bild av libertinismens diversifierade tänkande. Genom ett Foucaultinspirerat historiskt-kritiskt förhållningssätt vill Franzén erbjuda läsaren en självkritisk lins

med vilken vi kan omtolka oss själva och bjuda ”det hävdvunna” – *status quo* – motstånd. Detta är en frihetssökande och fritänkande ambition; boken handlar inte bara om fritänkande – den vill därtill utföra och inbjuda till fritänkande i vad författaren identifierar som en nyliberal och nyauktoritär samtid.

Bokens metod består i att göra nedslag i fyra prominenta intellektuella tidigmoderna kvinnors tanke-, skriv- och samtalsvärldar. Dessa universa växer huvudsakligen fram i en fransk salongskultur i vilken kvinnor kunde spela framträdande roller. Som Franzén betonar är kvinnorna vid denna tid redan avvikande i kraft av sitt kön. Genom att äntra det intellektuella tänkandets offentliga arena utmanar de patriarkaliska värderingar och strukturer. De kvinnor Franzén har valt att fokusera erbjuder beslätade men olikartade exempel på fritänkande: drottning Margareta av Navarra (1492–1549), drottning Kristina (1626–1689), Anne de Lenclos, även känd som Ninon (1620–1705), samt Antoinette Deshoulières (1638–1694). Franzén försöker med dessa exempel inte ge någon enhetlig definition av libertinismen, utan snarare teckna en sammansatt bild av vad fritänkande kan vara som vi sedan – estetiskt, filosofiskt och politiskt – kan tänka vidare med.

En av bokens många förtjänster är Franzéns skicklighet i att uppvisa skilda facetter av libertinismen. Hennes essäer förenas dock i en önskan att uppvärdera vad som traditionellt har betraktats som tillkortakommanden; där kritiker uppfattat brist på systematik och stringens i de tidigmoderna kvinnornas tänkande ser Franzén polyfoni och ifrågasättande av dogmatism. Hos Margareta av Navarra lyfts det dialogiska och motsägelsefulla fram i den postumt utgivna novellsamlingen *Heptameron*. Inspirerad av Boccaccios *Decamerone* skrev Margareta vad som kan ses som ett gensvar på Calvins kritik av libertinismen. Verket utforskar skilda karaktärers motstridiga uppfattningar om kropp och själ, passion och kärlek, utan att det hela mynnar ut i en entydig sensmoral: ”Genom sina noveller ger Margareta prov på en mer öppen hållning till människans ofullkomlighet – den som Calvin i sin lära hanterar dogmatiskt och polemiskt. Det är högst tänkbart att Calvins största kritik av libertinerna just handlar om att de vägrar lyda”. I detta ser Franzén en *avvikande renässans* i vilken den levda, kroppsliga, erfarenheten blir väsentlig för tänkandet på ett spänningsfyllt sätt.

Hos drottning Kristina är det hennes *Maximer*, sammanställda under 1680-talet, som står i fokus. Enligt Franzén ligger maximernas ”kritiska potential i själva diskontinuiteten, i det oavgjorda, vilket tillåter just ett utforskande av det mänskliga gränser”. Anne de Lenclos libertinism kunde synas vara den enklaste att identifiera, skandalomsusad kurtisan som hon var. Franzén undviker dock den kompensatoriska frestelsen att rentvätta Lenclos och göra henne till en tänkare bortom, eller över, kurtisanens erfarenheter. I stället understryks och undersöks hur Lenclos utmanande av det binära tänkandet om kropp och själ hämtat näring ur hennes erotiska erfarenheter och kärleksliv. Hos Antoinette Deshoulières får läsaren stifta bekantskap med ett libertinistiskt tänkande i poesins form genom Deshoulières idylldiktning. I den ser Franzén förelöpare till dagens ekokritiska ifrågasättande av antropocentrism.

Franzéns bok är en välkommen nyansering av såväl humanismen som libertinismen. I synnerhet den senare förknippas idag allt som oftast enbart med aristokratisk dekadens och hänsynslös sexuell rovdrift. *Fritänkandet* gör upp med sådana förenklande bilder och visar att vi har allt att vinna på att inlåta oss i en kritisk-historisk återerinring. Inte minst för att, om möjligt, upptäcka och utmana vår egen samtids dogmer och auktoritära tendenser i såväl litterärt, filosofiskt, som politiskt hänseende.

Ingeborg Löfgren